

A MAGYAR NYELV AZ EZREDFORDULÓN

Az Anyanyelvőpolók Szövetsége és a Honismereti Szövetség közös levélben fordult a világ magyarságának olyan jeles személyiségeihez, akik íróként, művészként, tudósként, politikusként felelősek és felelősséget is éreznek nyelvünkért. Három kérdést tettünk föl nekik azzal a nem titkolt céllal, hogy válaszaikat lehetőségeinkhez mérten közzé is tesszük. Felkérésünknek több mint húsz megkérdezett készségesen eleget is tett. Közülük néhányan nem írásban küldték el válaszukat, hanem munkatársunkkal való személyes találkozás során, hangszalagra rögzítve mondták el véleményüket. Ez utóbbiakat az érintettek hozzájárulásával – sőt részben kérésükre –, bizonyos fókig az arányok kedvéért is, helyenként némileg megrövidítettük, feszessé tettük.

Az Anyanyelvőpolók Szövetsége és a Honismereti Szövetség ezúton mond köszönetet mindazoknak, akik a felkérést elfogadták, és értékes válaszaikkal megtiszteltek bennünket, megtisztelték lapunkat.

A feltett kérdések:

1. Milyen közvetlen élményekből táplálkozik anyanyelvi tudata, anyanyelvéhez fűződő kapcsolata?
2. Ön szerint veszélyben van-e anyanyelvünk, és ha igen, mit kell tennünk védelmére?
3. Milyennek látja a harmadik évezred küszöbén az úgynevezett kis nyelvek és általában az anyanyelvek helyzetét és jövőjét?

„A magyar nyelvet nem az idegen nyelvek tanulásától félttem...”

1. Az én generációm talán az utolsó, amelynek anyanyelve valóban az *anya nyelve*. Ezt nem *bon mot*-nak száonom; gyerekkorom és ifjúkorom – az 1950-es és 60-as évek – még a mindennapos televíziózás és „háttérrádiózás” korszaka előtti időre esik, amikor a nyelvi érintkezés döntő, meghatározó hányada még a családban, a természetes társadalmi környezetben, no meg az iskolában zajlott. Azóta viszont az otthonban, az áruházban, a repülőgépen, a munkahelyen, az autóban mindannyiúnkra hat a tömegkommunikáció, a maga sajátos szókincsével, hangsúlyozásával, nyelvi eszközeivel. Ez a folyamat ma már – ma még? – megállíthatatlannak látszik: amerikai felmérések szerint egy átlagos amerikai gyerek hetente átlagban 21 órát nézi a televíziót, miközben hetente 5 percet tölt apjával, és 20 percet az anyjával. Az átlagos felnőtt amerikai nem sokkal kevesebbet tölt a tévé előtt – heti 18 órát. Nálunk sem lehet más a helyzet. Most nem említem e jelenség minden társadalmi következményét, csupán a nyelvi kommunikációra gyakorolt hatására utalok. A média által közvetített nyelv és társadalmi érintkezési minta ma sokkal nagyobb mértékben befolyásolja a felnövekvő nemzedéket, mint akár csak néhány évtizeddel ezelőtt.

A mai helyzet ismeretében jelentősége van tehát annak, hogy amikor anyanyelvemről beszélek, akkor nem az általánosságban vett magyar nyelvről szólok, hanem arról a magyar nyelvről, melyet szüleim, rokonaim és földijeim révén sajátítottam el, különösebb tudatosság nélkül.

A nyelvi tudatossághoz – úgy gondolom – kell valami külső, tudatosító körülmény. Nyilván eleve kifejlődik az anyanyelvi tudat akkor, ha az ember az idegen nyelvek létezésével szembeesül, vagy különösen, ha egyes nyelvi környezetben él, mint az országhatáron túli magyarság többsége. Az is tudatosító hatású, ha az a mód, ahogy az ember beszél, társadalmi pozicionális jelentőséget hordoz. Angliában élve lehetetlen volt nem észlelnem, hogy a brit társadalom rétegszerkezete és a beszélt angol milyensége között mennyire erős megfelelés van. Mindezt tekintetbe véve azt mondhatom, hogy saját anyanyelvi tudatosságom két életkori szakaszban, eltérő okok következtében alakult ki. Az első és legfontosabb a családi indíttatás volt. Tanár szülők – mégpedig magyart és idegen nyelvet tanító gimnáziumi tanárok – gyermekeként eleve olyan környezetben nőttem fel, amelyben a szabatos magyar

nyelv önmagáért való értéket is hordozott. Azt is gondolom, hogy a politikai kurzussal és a hatalmi körökkel szembeni távolságtartásnak is eszköze volt a nyelv: családi beszélgetések során gyakran kifakadtak szüleim a helyi hivatalosság vagy rádióban nyilatkozó elvtársak valamilyen különösen ostoba vagy pongyola nyelvi megnyilvánulása kapcsán. Bizonyos fordulatokat ma is kerülök, mert erősen asszociálódnak személyekkel, társadalmi típusokkal. Egyébként – noha igen szerény körülmények között éltünk – sok és jó könyv vett körül. Annak pedig, hogy apai ágon ősem volt Bod Péter, az erdélyi tudós lelkész, bizonyos hatása volt arra, hogy a magyar nyelvet, s általában a nyelvet, önmagában és önmagáért való értéknek tekintsem.

Anyanyelvemhez fűződő kapcsolatomban másik, későbbi tényezője az idegennyelv-tanulás és a külföldi utazás lett. Az évek során több nyelvet is megtanultam. Az angolt pedig az elmúlt tíz évben gyakorlatilag minden nap használom, akkor is, ha nem mozdulok ki hazulról, lévén ez ma már a gazdaságtudomány *lingua franca*-ja. A nem-anyanyelvi kommunikáció élménye nekem személyesen igen fontos volt, s ezt az élményt a világ menetét tekintve általános érvényű, meghatározó tényezőnek tartom az itt tárgyalt kérdések kapcsán. Amikor majd az anyanyelvet veszélyeztető tényezőket vesszük számba, akkor erről, mint az egyik kézenfekvőről külön kell szólnunk; itt viszont a nyelvi tudatosság előidéző eszközeként is meg kell említenünk.

Amikor ugyanis az úgynevezett idegen nyelvet első ízben használtam nem tantárgyként, hanem beszélgetés eszközeként, majd pedig szakmai szöveg fordítójaként alkotó küzdelemben keveredtem vele, akkor hirtelen sokkal többet értettem meg saját nyelvemről. És azért hívom itt is „úgynevezett idegen”-nek a mások nyelvét, mert az csak addig idegen, amíg be nem mutatkozunk egymásnak. Az új nyelv tanulása megmaradhat csupán tantárgynak, de válhat izgalmas kalanddá is. Amint az egyén önazonosságának nem kell sérülnie azáltal, hogy másokkal megismerkedik, ugyanúgy az anyanyelv identitását sem gyengíti önmagában az, ha az ember ismeretségbe kerül egy másik nyelvvel. Én legalábbis onnantól váltam biztossá abban, amit addig is mondtam és gondoltam – nevezetesen, hogy a magyar nyelv gazdag, szép, és nemzeti büszkeségre okot adó kincs –, hogy az indoeurópai nyelvekkel alaposabban megismerkedtem. Ha felfedezzük, hogy a magyar nyelv olyan finom árnyalatok megkülönböztetésére képes, mint a 'szerelem' és a 'szeretet'; ha a mindennaposan használt jelzők tárházából erőltetés nélkül nyelvünkre tolna a 'vén', 'agg', 'idős', 'koros', 'öreg', 'ó', 'ódon', 'rég', anélkül, hogy *avitt* lenne, akkor valami olyanféle tiszteletet érezhetünk, mint a kamaszkoron túljutó gyermek, aki csodálkozva vagy kelletlenül, de mindenképpen meglepve tapasztalja, hogy szülei (az 'ősök') tulajdonképpen milyen sok mindent tudnak, s tudtak már akkor is, amikor ő a maga mitugrász öntudatával azt gondolta, hogy ővele kezdődik az időszámítás, de legalább is a modern kor.

2. Az, hogy nyelvünk változik, mégpedig igen gyorsan, tagadhatatlan. A nyelvészek dolga azt megállapítani, hogy a nyelvi szerkezetek, az intonáció és a szókincs módosulásai közül melyek azok, amelyeket a magyar nyelv káros következmények nélkül be tud fogadni, s hogy mi tekinthető ésszerűsödésnek vagy éppen gazdagodásnak, és mi az, ami veszélyezteteti nyelvünk épségét. Családi háttérrel én talán szigorúbban ítélek meg olyan módosulásokat, amelyeket a nyelvészek nagy része esetleg természetesen tart azon az alapon, hogy mindennapos szóhasználat olyan, mint a járókelők által kitaposott ösvény a parkon át: ha a többség arra akar menni, nincs értelme máshol kijelölni a hivatalos utat. Három jelenségcsoportot azonban mindenképpen kiemelnék azon változások közül, amelyeket károsnak tartok, és nem is elsősorban nyelvi tudatos magyarként, hanem olyan közszereplőként, aki számára az anyanyelv *munkaeszköz* a társadalmi érintkezésben.

Az egyik ilyen jelenség az *intonáció* gyors változása. Mindennapos ma már a hangsúly átkerülése a kérdőszóról az igére. Mibe kerül? Hova mentél? – hallom az utcán. Azután a telefonközpontos leánytól: Jónapot kívánok (még inkább: kívánok), ön az X. céget hívta. A hosszabb szavakon belül a hangsúly igen sok médiaszereplőnél és hivatalos megszólalónál hátracsúszik az utolsóelőtti vagy utolsó szótagra: Üdvözlöm gépünk fedélzetén. Mintha anyanyelvét egy lemezlovasról tanulta volna (attól tartok, nem is olyan túlzó e kifakadásom).

A másik nyilvánvaló tényező az idegen szavak beáramlása, még pontosabban nyelvünk *jenkizálódása*. Az InterCity, a shop, az ilyen-olyan center, az amolyan Invest gyors terjedése

persze más országokban is megfigyelhető. Nem a kétnyelvű kiírások létét teszem szóvá, hanem az angol (néha csak annak szánt) szavak kizárólagos használatát. Különösen az bánt, ha a majmolás még csak nem is sikerül, és hibás vagy értelmetlen, sőt akár félrevezető is az elegánsnak és modernnek szánt felirat.

A harmadik jelenségcsoport nem új, s nem nyelvhelyességi, hanem nyelvhasználati ügy. Nem új az, hogy a hivatalos megszólaló semmitmondó, üres *nyelvi paneleket* használ, szándékosan ködösít. Annak idején a mozgalmi nyelvből és a bürokrácia zsargonjából kerültek be ronda fordulatok az élő nyelvbe. Azonban azt reméltük, hogy a politikai rendszer-változás véget vet a felelősségáthárító fordulatoknak („megoldásra kerül”, „biztosított lesz az ellátás”). A szocialista-kommunista társadalom hivatalos nyelve tudatosan volt olyan, amilyen. Mikor 1990 tavaszán Ralf Dahrendorf, a Londonban élő neves szociológus Európa újbóli egységesüléséről írt a térségünkbeli „forradalmak” kapcsán, akkor legelső vívmányaként azt nevezte meg, hogy a Nyugatot és Keletet elválasztó nyelvi (azaz fogalmi, szófordulatbeli, stílári) korlát leomlik a kommunista zsargon megszüntével. Úgy látszik azonban, a korábbi nomenklatúra nemcsak a politikában és a gazdaságban élte túl vidáman a változásokat. Nyelviileg is megőrizte a befolyásos pozíciókat, érdekes keverékét produkálva a korábbi bürokratikus zsargonnak és az újonnan eltanult, „westernizált”, politikailag korrekt (PC) stílusnak.

Mindhárom jelenségcsoportot veszélyesnek és károsnak tartom. Károsnak azért, mert rontja a megértést (az „üzenetet”), és ezzel egész társadalmi rétegeket rekeszt ki az országos kommunikációból. Az idegen szavakkal, más nyelvből kölcsönzött fordulatokkal teletűzdelt modoros nyelv ugyanis társadalmilag megkülönböztet rétegeket, korosztályokat. Veszélyessé e folyamat – mert hiszen folyamat ez, amely nálunk már talán az 1960-as évektől nyomon követhető – az által válhat, hogy a társadalmi kommunikációt megszabók nemcsak meghatározott nyelvi mintát követnek és terjesztenek, hanem egyben sajátos politikai, értékrendbeli mintát is, mégpedig olyat, amely megítélesem szerint eleve leírja társadalmunk egy jelentős hányadát. Aki nem tudja, hogy mi az „indián nyár”, a biztosítási prémium, az akció, a retail shopping, az le van sajnálva. Az úgysem fog beilleszkedni a nagy globális folyamatokba, nyilván nem is képvisel jelentős vásárlóerőt, és talán szavazni sem jár el – de jobb is, mert még nem arra szavazna, akire kell.

Remélem, túlzok. Remélem, hogy a nyelvi és társadalmi leszakadás veszélye nem marad észrevétlen, és a nemzetállam maradék – nem csekély – ereje az oktatás, a társadalompolitika eszközeivel képes lesz ellensúlyozni a veszedelmes folyamatokat. Amikor tehát a széles körben észlelt veszélyekkel kapcsolatos teendőkre gondolok, akkor nem elsősorban nyelvi tényezők jutnak eszembe.

Nem említem a nyelv védelmét szolgáló törvényeket, holott a francia vagy a lengyel példa azt mutatja, hogy politikai egyetértés esetén a nemzetállam tehet védelmi lépéseket, minden „európaisága” mellett. Azonban a mi gondjainkat súlyosabbnak látom. Elgondolkodtatott a millicentenárius hivatalos megtartása (megünneplésnek aligha lehetne nyugodt szívvel nevezni): az ország igen befolyásos politikai, kulturális és gazdasági tényezői a jelek szerint nem igen tudnak mit kezdeni azzal a történelmi sajátossággal, hogy nekünk egyszerre kell visszaintegrálnunk a világ gazdasági, politikai és kulturális folyamataiba, és ugyanakkor helyreállítanunk nemzeti kultúránkat, sérült önazonosságunkat. Akik Tina Turner vendégszerempeltetésével gondolták el a magyarok bejövételének méltó megünneplését, azok bizony nem találták meg a megfelelő választ e kettős feladatra, s talán meg sem értenék az általunk itt vizsgált nyelvi (és nyelven túli) gondokat. Tőlük sokat nem várok, ám attól sem remélek sokat, ha valaki az állam maradék csekély tekintélyét kívánná bevetni a konzumerizmussal együttjáró nyelvi importtal szemben.

Reményem inkább abban van, hogy a polgári társadalomhoz való történelmi visszatérés mai zavaros, rendetlen szakaszán mégis csak túljutunk, a társadalmi viszonyok átláthatóbbakká válnak, az értékek tisztázódnak. Ma, az átmenet egzisztenciális bizonytalanságai közepette a nagy ügyek háttérbe szorulnak. De nem maradhat fent sokáig az a sokkoló érzéketlenség, amivel az utca embere túlteszi magát a nyilvánvaló jogtalanságokon, magas állásúak erkölcstelenségén; mint ahogy nem maradhat fent végtelenségig az üzleti életben sem a szabályok módszeres megsértésének gyakorlata. És nemcsak azért kell tisztulniuk a

viszonyoknak, mert a mai állapot nem felel meg „Európának”, hanem mert lassan már csak a zavarosban halászóknak felel meg. A mai állapotot tehát nem vetítem ki sem politikai, sem társadalmi értelemben, de a nyelvhasználatot illetően sem.

3. Európát említve logikus a kérdés: van-e egyáltalán hosszú távú létjogosultságuk a kis nyelveknek? Nem járnánk-e jobban, ha nem is erőltetnénk a nyelvi nemzet gondolatát? Most, amikor a homogenizálódás már a közös (nyugat-) európai valuta bevezetésénél tart?

Az eddigiek alapján talán nem meglepő, hogy a nemzeti kulturánkat elsősorban nem a nemzetköziesedéstől, a magyar nyelvet nem az idegen nyelvek tanulásától féltém. A majmolt amerikanizmus ugyanis nem arra jellemző, aki tud angolul, hanem arra, aki még nem, és ettől nem érzi jól magát. És ne feledjük: a határok nyitottsága csak nekünk jó. A határok átjárhatósága, az idegen nyelvek ismerete száz vagy hatvan éve a középosztály és az értelmiség számára természetes volt. Igaz, a nyelvvédő mozgalmaknak akkor is adott munkát az idegen nyelvi hatás. De voltak ilyen mozgalmak, mert a szellemi élet nagyjai tudták, hogy miként a kertésznek a kertet, ugyanúgy kell gondoznia az értelmiségnek a nyelvet. És természetes volt az idegen nyelvi ismeret. Kosztolányi Dezső – persze ő kivételes személy volt – magától értetődően írt a nyelvek használatáról („Ezeket jobbra ismerem. Sokat eléggé jól tudok. Néhányan kitűnően gagyogok. Akad olyan is, melyen folyékonyan írok leveleket, cikkeket.” – írja az Erős várunk, a nyelv című könyvében). Arany János, Kosztolányi vagy Illyés Gyula óta nem kell bizonygatni, hogy nagyon is összefér a legszebben beszélt magyar nyelv az idegen nyelv ismeretével.

Európától tehát nem félek, az amerikanizálódástól sem, ha a nemzet önazonossága ép, ha szellemi és politikai vezetőrétege alkalmas az integrálódás és a nemzeti építkezés kettős feladatának ellátására. Az európai példák – baszk, a velszi, a réto-román, vagy az észt, a szlovén, a litván – nem azt mutatják, hogy a feladat lehetetlen, csak azt, hogy nehéz. Nekünk különösen nehéz. Amíg a „bármí, csak magyar ne legyen” attitűd jellemzi a vásárlót, az önbizalomhiány az értelmiségit, s a vállalkozó hetekben, nem pedig generációkban gondolkodik az üzletről, addig nagyon-nagyon nehéz lesz a nyelvhelyességről mint nemzeti kérdéstről szólnunk. A közlekedési, a gazdálkodási és a politikai érintkezési szabályok betartása vagy be nem tartása ugyanis egy és ugyanazon töről fakad, mint a nyelvi szabályoké.

Bod Péter Ákos

„Amíg lesz család, addig lesz anyanyelv is”

1. Úgy is feltehetném a kérdést magamnak: milyen élményekből táplálkozik én-tudatom, önismeretem; annak a felfedezése, hogy ki vagyok, mi vagyok, hová tartozom? Meggyőződésem, hogy eszmélkedésem a világra és anyanyelvem elsajátítása egy és ugyanaz a folyamat volt. Kívánságaimat, szomorúságaimat és örömeimet, bizonytalanságaimat és bizonyosságaimat csak hangokkal, szavakkal, tehát a nyelv – az anyanyelvem – segítségével tudtam kifejezni. Anyanyelvemen beszéltem a szüleimmel, a környezetemmel – és önmagammal. Úgy mondják a mai kutatók, hogy a még beszélni nem tudó, de már maga körül mindenre figyelő, mindent érzékelő csecsemő is megkülönbözteti anyja nyelvét más nyelvektől. Másként válaszol, mosollyal, mozdulattal, hangokkal az anyanyelvére, akárcsak édesanyja megszokott simogatására, meleg pillantására.

Egészséges lelkű embert legmélyebb személyes kapcsolat a szüleivel, elsősorban édesanyjához fűzi. Az elszakíthatatlan szálak a nyelv láthatatlan szövetségének kötődnek minden nap, minden pillanatban. A szülő, az édesanya a nyelvvel, szavakkal, dallamokkal az értelem első villanásait pattintja ki ébredező tudatú gyermekében. Mindenkinek a nyelvtudása a családjában dől el. Megtanulhat később bármennyi nyelvet, lelkében – igen, a lelkében! – az anyjától, apjától ösztönösen ellesett szavak, hangulatok élnek mindenkor, nagyon öregem is, a legmélyebben, kitoröhlhetetlenül; e szavakkal érzékeli a világot és – a más nyelveket is. A múlt század első felében Giuseppe Mezzofanti bíboros hetvennél is több nyelven írt és beszélt,

hihetetlenül gyorsan tanult meg egy-egy újabb nyelvet (magyarul is), de igazán jól olaszul tudott. És olaszul gondolkodott. Erdélyi tájainkon a marosvásárhelyi Antalffy Endrét tartották igazán bámulatos nyelvtelenségnek; török, arab, perzsa műfordításai között ott a *Korán*, az *Ezeregy éjszakai meséi*, Omar Khajjám versei, Dzsámi epigrammái, de annyi sok nyelv közül egyet tudott igazán, a gondolkodás, a költés melységéig: magyar anyanyelvét. A nagy nyelvtelenségek, nyelvel bíbelődő írók, költők vallomásai mind egybecsengenek: a családban kapták az indíttatást, a családban szereztek meg az alapot. Anyanyelvünk ízei-színei nélkül nem érzékelték volna más nyelvek hangulatát, árnyalatait, szépségeit. Kosztolányi Dezsőt hívom tanúságra: „Ez a korszak – az első hét év – az, amikor a gyermek szemlélődik, érzékei útján egy életre való benyomást gyűjt, játékos boldogsággal árnyalja az ítéleteit. Kapjunk ki egy szót a sok közül, például ezt: gyenge. Aki anyanyelve teljes birtokában nő fel, az ezt a tulajdonságot összefogó, tág megkülönböztetést csakhamar szegényesnek érzi, s kis festéktálcájáról minden esetben új színt keres. Az erőtlen karó gyenge, a tavaszi levél azonban már zsenge, a könnyű ruhácska vagy a szellő lengé, a tengő fal csenevész, a düledező régi ház rozoga, az üvegpothár törékeny, a beteges gyermek vézna vagy satnya, vagy mazna, a tévedő ember gyarló, az erélytelen táplálék silány vagy hitvány, vagy gyatra stb.”

Anyanyelve teljes birtokában lehet az ember igazán művelt, színes egyéniség, gondolatainak ura. Tökéletesen ismert anyanyelvünkön tanulhatunk meg biztosan más nyelveket. Erre is Kosztolányi figyelmeztetett. Ő pedig úgy tudott angolul például, hogy konzseniálisan fordította magyarra Shakespeare! Félzséggé válik az a gyermek, aki a szülői házban gyatrán tanulja meg anyanyelvét, nem tudja majd állni a versenyt felnőtt korában, lemarad az élet küzdelmeiben.

Amíg lesz család, addig lesz anyanyelv is.

De vajon nem mállasztja-e szét, pusztítja-e el a családot erkölcsi életrendünk felbomlása? Tapasztalataink és a statisztikák a család hanyatlását jelzik. Erkölcsi törvényeink elvetése, a lélekpusztító törtétezés, a pénzhajszó, egymás eltiprása, a tolvajok, sikkasztók büntetlensége vagy éppenséggel védelmezése, mind-mind a család halálát hozhatja közelebb.

Mégis: bízom abban, hogy az emberiség végül vissza fog térni önnön józan eszéhez, megtartó hagyományaihoz, értékeihez. Ezzel anyanyelvünk, valamennyi anyanyelv jövőjéhez.

2. Mindenképpen veszélyben. Igaz, hogy történelmünkben állandós volt ez a veszély. Következik ez a magyar nép társtalanságából, magányából, különbözőséből. Ezeregyszáz évet úgy éltünk le itt, a Kárpát-medencében, hogy nyelvünk, a latin vagy a német, néha mind a kettő árnyékában, a népi élet mélyen tudott csak megkapaszkodni. Miként Illyés Gyula jellemezte ezt az állapotot megrázó, riasztó versében, a *Koszorúban*: „...a fű közt, a gazban, az aljában.” Íróink, nyelvészeink százados küzdelem árán hozták felszínre, tudatosították becsét, tették végül is a nemzet hivatalos nyelvét.

Most azonban két oldalról is környékez a nyelvhalál.

Nemzeti értékeink hanyatlásával jár az anyanyelv, egyáltalán a nemzeti kultúra, a hagyományok romlása. Szűk gyakorlatiasság uralja a köztudatot, és ezt a nyelvet is pusztán hasznot hajtó segédeszköznek, a közlés eszközeként tekintik. Pedig a lelki dolgokat, így a szeretetet vagy a nyelvet, az önbecsülést, a történelemben rejtekező önmagunkat nem lehet aprópénzre vagy éppen profitra váltani. Vagy ha igen, akkor a tözsdén nagyon alacsony az árfolyama. Az alkuszok – bocsánat: brókerek – a világnyelvek árát tartják nyilván, főleg az amerikai angolét. És a mi jó magyarunk, aki tegnap még méltán lázadozott az orosz nyelv egyeduralma ellen – olyképpen is, hogy nem tanulta meg – most száz-kétszáz angol-magyar keverékszóért elcserélné egész milliós magyar szókészletét. Ettől remél minél gyorsabb és minél gátlástalanabb meggazdagodást. Cégtábláját ezen a keveréknyelven írja ki, és azt gondolja, hogy ezáltal „halad a korral”. Ha egy kicsit is műveltebb lenne, akkor tudná, hogy ostoba sznobizmusát a valódi angolok – a turisták – legfennebb megmosolyogják, mint hajdanán Fekete-Afrika népeit, amelyek csillogó üveggolyóért adták el akár a szabadságukat is.

Talán nem is idegen szavak majmolása az igazi veszély. Arany János, nagy nemzeti költőnk, aki nyelvésznek sem volt utolsó, 1861-ben a *Szépirodalmi Figyelőben*, *Visszatekintés* címmel nyelvünk – akkori – romlásán s ennek megszüntetésén tündödvé, ezt írta: „Egyes szavak csupán levelei, vékony ágai a nyelv törzsökének, azok rombolása könnyebben pótolható: de a

szókötési formák azon nemesb ereket, csatornákat képezik, melyeken a fal éltető nedve kering: dúljuk fel, – és a fa nem lesz többé!”

Úgy érzem, hogy pazarló könnyelműséggel ezeket a nyelvi ereket, csatornákat pusztítjuk, mert már nem is nagyon ismerjük az értéküket!

Torz felfogás, elüzletiesedett felületesség gyilkolja nyelvünket a Duna–Tisza tájon, ahol ezt a pusztítást nem kényszerítette ránk nemzeti tragédiánk, Trianon. Ellenkezőleg: ocsúdásunk egyik biztató jele volt a két háború között a közélet és a sport nyelvében végbement magyarosítás, olyan nyelvápólás, amely nem sértette szomszédainkat, de építette, erősítette nyelvi öntudatunkat.

Túl az anyaország határain, a kisebbségi magyar közösségekben nyelvi pusztulásunkat hatalmi nyomás, románok, szlovákok, szerbek, ukránok nyelvi türelmetlensége és nem ritkán önfeladó közönyünk teszi – úgy tűnhetnek – elkerülhetetlenné. Ez a másik oldalról közelítő nyelvhalál.

A kisebbségi kérdés – mindenütt Európában – elsősorban és nyomasztóan, mert látszatra alig megoldhatóan: nyelvkérdés. Még akkor is, ha az elnyomás legélesebben gazdasági síkon nyilatkozik meg. Mert a gazdasági megkülönböztetés gyökere is a nyelvi másság ingerlő jelenléte. A kisebbségi sors az anyanyelv keserves küzdelme fennmaradásáért. A hatalom a nyelv erőszakos megszüntetésével lényegében a kisebbségi kérdést számolja fel; ezért a hallatlanul nagy erőfeszítése majdnem egész Európában, de Közel-Kelet-Európában különösen. Történelmi katasztrófánk, hogy nemzetünk egyharmada akkor került kisebbségbe és így nyelvi kiszolgáltatottságba, mikor felerősödtek a többségi nacionalizmusok. Ezeket ugyanis mind a fasizmus, mind a kommunizmus egyképpen táplálta, s így jámbor óhaj a visszatérés azokhoz a „békés, polgári állapotokhoz” mikor idilli módon élt együtt nyelvek sokasága. Vagy az is csak operett-külszín volt, mondjuk a Ferenc József-i monarchia? Akkor mégsem kellett tartani nyelvek kihalásától, s ezért a nyelvművelő, nyelvvédő mozgalom is lazábban végezhetette a maga dolgát.

Ha kilátástalannak tetszik – bár ne lenne igazam! – a kisebbségi és többségi nyelvek „békés együttélése” egyazon országban, akkor nem marad más hátra, mint a kisebbségi nyelv(ek) örök ébersége, készenléte, figyelme önmagára. Olyan arányú és lendületű nyelvművelés, amely ellensúlyozhatja a hatalmi nyomást, a kisebbség körében jelentkező fáradtságot, közönyt és szembe tud szállni a tudatos nyelvi önfeláldozással.

Itt, az anyaországban – erdélyiként szomorúan tapasztalom – a magyar társadalom nem is tudja felmérni az anyanyelvünket a kisebbségi régiókban fenyegető halálos veszélyt, lebecsüli a szlovák nyelvtörvényt, Funar kolozsvári tiltásait, és megesik az is, hogy a nyelv őrzésében, védelmében mutatkozó erdélyi, felvidéki konokságot „nacionalizmusnak” véli, és egy sorba helyezi, „magyar szélsőségeként”, a pozsonyi és kolozsvári többségi türelmetlenséggel. Megoldásként pedig „a demokráciát” ajánlja. Elfeledkezve arról, végig sem gondolva azt, hogy a demokráciával való csúfos visszaélés egyik leginkább jellemző tünete éppen a többség nyelvi uralma, nyelvi kizárólagossága a kisebbségi anyanyelvek rovására.

Ha mégis elenyészne Erdély, a Felvidék, a Délvidék, Kárpátalja magyar nyelve, ez éppen úgy az önző vagy rövidlátó anyaországi magyar közöny bűne lenne, mint a román, a szlovák, a szerb, az ukrán támadó nacionalizmusa. Szerencse, hogy éppen a nyelvi elnyomás ébresztette harcra a kisebbségi magyar közösségeket, és Kolozsvárott, Dunaszerdahelyen, Szabadkán nagy általánosságban szebben beszélnek magyarul, mint Budapesten.

Nem nagy dolog ez? Budapest számára mindenképpen nagy szegény!

3. Hiszek abban, hogy a remélt európai nyitottság, az európai „egyesülés” nem jár nyelvi egyneműsítéssel. Tudatlanság és a történelem nem ismerete, vagy „amerikai látásmód” – olyan keveréknép szemlélete, amelynek nincs múltja azon a tájon, ahol él – képzelheti úgy, hogy a gazdasági és részint politikai-katonai egyesülés nyomán nem lesz szükség többé az anyanyelvekre. Elegendő lesz majd egyetlen nyelv, az is éppen csak a legszükségesebb szavakkal. Komputerbe betáplálható mondatokkal vagy jelzésekkel. Csakhogy, ha az anyanyelvben, amelybe nemzedékek élete, hűsége, szépségvágya és alkotó kedve íródott bele, mint a láthatatlan génekbe egész jellemünk, minden nyelvbe, lévén valamennyi egy-egy élő (vagy holt) közösség anyanyelve, ha tehát nem a lélek szava szólalna meg a népek által

alkotott, természetes nyelvekben, akkor az eszperantó lenne, éppen gyakorlati hasznossága és személytelensége okán – az emberiség közös anyanyelve.

De lehetne-e szerelmet vallani – eszperantóul?

Ami a kis nyelvek sorsát illeti, Szabó T. Ádám jut eszembe, ez a nyughatatlan erdélyi nyelvtudós, akit oly fiatalon kellett kikísérnünk a budaörsi temetőbe, azt mondta 1992-ben: „Változó világunkban nő a kisnyelvek szerepe, s ezzel együtt a regionális kultúrközösségeké, így például a Baltikumé is.” (*Honismeret*, 1992. 1. szám). Ezt látszik igazolni az Európai Parlament gyakorlata, amely lehetővé teszi vagy egyenesen előírja valamennyi tagállam nyelvének szabad használatát. Magyar katonai vezető úgy nyilatkozott nemrégiben, hogy a NATO-ba betagozó magyar honvédség vezényleti nyelve továbbra is a magyar marad. Mindehhez és hasonló példákhoz hozzáfűzném, hogy a magyaroknak, mint kis nyelvnek – ha ugyan vannak nagy és kis nyelvek! – a jövője nemcsak Európától függ, hanem tőlünk, magyaroktól legalább annyira. Alázatosságunkkal, kisebbségünkkel elveszíthetjük anyanyelvünket is. Némely „magyarok” ezt egyenesen „haladásnak” tartanak: félbeszakadna örökös magyar sirámunk, félelmünk nyelvünk elvesztésétől, ami bűnös türelmetlenségbe, egyenesen sovinizmusba kerget.

Volt még ilyen idő, 1945 táján, mikor nacionalizmusnak bélyegezték Budapesten, főleg Budapesten elszánt nyelvvédők harcát a henyesség, a tudatlanság, a magyartalanságok ellen. Velük egy igazán urbánus szellemiségű magyar író, Déry Tibor szállt szembe, mégpedig igen keményen. Megvallotta, hogy „internacionalista”, aki hat nyelven olvas, három nyelven beszél tőrhetően, élete negyedét külföldön töltötte, s „a délibábos magyar rónát nem tartom okvetlenül szebbnek Umbria dombjainál, mégis a magyar nyelvet tekintem legnagyobb földi kincsemnek, s minden porcikámmal tiltakozom megrontása, csúfítvása, elárulása és kismizése ellen. Mesterségem szerszáma, tisztának, tündöklőnek s tökéletesnek szeretném látni; gondolataim televénye, gazdag, mély és termékeny legyen; képzeletem kertje, ezért nyesegetem, ojtok, dugványozok benne, igyekszem áttekinthető rendet teremteni lélegző sűrűjében. Az egyetlen helyt- és időtálló közösség nemzetemmel, amelynek tagjaitól száz különféle érdek választhat el; bűbájos játék, amely olykor egy-egy békés órára érdekellentéteinket is feloldja; légi híd egy osztályon kívüli, magasabb állapotba. A férfi egyetlen méltó fegyvere, utolsó s legnemesebb játékszere. Nyelvemben hazafias vagyok, s így fűzöm egybe végleteimet.”

Beke György

Vecserka Zsolt fametszete